

Psychologické operace USA v období leteckých útoků NATO proti Jugoslávii a během operace JTF Shining Hope

(březen až červen 1999)

„Psychologické operace budou představovat naprosto klíčovou a rozhodující součást jakéhokoliv tažení, jehož se v budoucnu zúčastníme.“

Generál H. Norman Schwarzkopf, USCINCENT, 20. prosince 1990

Historicky podmíněný spor o svrchovanost nad územím Kosova mezi etnickými Albánci a srbskými obyvateli vyvrcholil v roce 1998 násilnými střety. Ozbrojené hnutí odporu pod názvem Kosovská osvobozená armáda zahájilo sérii útoků na srbskou policii a občany, což vyvolalo odvetu ze srbské strany, a tak se rozpoutal koloběh násilí, který naplno propukl na podzim téhož roku. Jugoslávský prezident Slobodan Milošević poté posílil své vojenské a policejní složky v Kosovu. V té době byl Miloševićův režim rovněž obviňován z podpory páchání etnických čistek albánského obyvatelstva. Neúspěšnost diplomatických jednání k dosažení mírového řešení krize z počátku roku 1999 přiměla Severoatlantickou alianci zahájit 24. března operaci Spojenecká síla (*Allied Force*).

Letecké útoky proti Jugoslávii byly podporovány i psychologickým působením amerických jednotek psychologických operací (*PSYOPS – Psychological Operations*) [1]. V průběhu války se převážně jednalo o tzv. psychologické činnosti k podpoře bojových operací [2]. Některé poznatky o vedení psychologických operací v době krize v Kosovu jsou čtenářům nastíněny v následujícím článku.

Organizační struktura PSYOP americké armády v operaci Spojenecká síla

Již začátkem srpna 1998 zahájila 4. skupina psychologických operací (4th PSYOP Group Airborne) přípravu na možné operace v Srbsku a Kosovu. Specialisté ze 6. praporu PSYOP (EUCOM – evropské velitelství USA) byli vysláni do Německa na základnu v Ramsteinu ke 32. skupině leteckých operací (USAFE – vzdušné síly USA v Evropě), aby se podíleli na plánování budoucích psychologických operací.

V únoru 1999, kdy krize na Balkáně vrcholila, se vojáci ze 4. skupiny PSYOP přesunuli ze Spojených států do Střediska bojové přípravy v Einsiedlerhofu nedaleko Ramsteinu. Zde vytvořili úkolové uskupení pro společné psychologické operace (*JPOTF – Joint Psychological Operations Task Force*), jehož cílem bylo podporovat společné úkolové uskupení *Noble Anvil*. Organizační jádro JPOTF bylo vytvořeno z příslušníků regionálního 6. praporu PSYOP (EUCOM) [3], který byl posílen o vojáky velitelství 4. skupiny PSYOP a velitelské roty. Na základě osvědčeného modelu z války v Perském zálivu byl 6. prapor PSYOP (EUCOM) podporován zvláštními prapory – 3. praporem PSYOP (Dissemination) a 9. praporem PSYOP (Tactical Operational) [4]. Vojáci 3. praporu PSYOP zajišťovali pro JPOTF mediální prostředky – tiskářské stroje, rozhlas a televizi. Příslušníci 9. praporu pomáhali při vývoji mediálních produktů. Pro tento účel

byla zřízena dvě vývojová střediska (*PDC - Product Development Center*), jedno ve Středisku bojové přípravy v Einsiedlerhofu v Německu a druhé ve Fort Braggu v USA. Pracoviště v SRN bylo zaměřeno na tvorbu tiskovin (letáky, prospekty a plakáty), středisko v USA kromě toho připravovalo rozhlasové a televizní programy. V průběhu operace se postupně na psychologických operacích podílely i ostatní tři regionální prapory PSYOP [5].

ReachBack

V době kosovské krize byl využit nový model spolupráce a přesunu mediálních produktů mezi jednotlivými silami psychologických operací, rozmístěných v různých částech světa, tzv. ReachBack. V praxi to pak znamená, že hlavní síly PSYOP zůstávají ve Fort Braggu, v Severní Karolíně, zatímco menší počty příslušníků PSYOP jsou rozmístěny v zámoří. Během operace Spojenecká síla pracovalo v Evropě přibližně sedmdesát pět zaměstnanců ze 4. skupiny PSYOP spolu s několika příslušníky ze 7. skupiny PSYOP a letecké zpravodajské služby, přičemž několik set vojáků a civilistů zůstalo ve Fort Braggu, kde misi poskytovali podporu. Budoucí mediální produkty, které se připravovaly v Severní Karolíně, byly elektronicky transferovány do Německa téměř v reálném čase prostřednictvím zvláštní uzavřené bezpečné sítě. Jednalo se jak o grafické a textové soubory, tak i o audio a audiovizuální soubory.

Letáky

V průběhu operace Spojenecká síla bylo letectvem rozšířeno 104,5 milionu letáků [6]. Letecké posádky byly schopny shazovat značné množství letáků z různých výšek a vzdáleností na rozličná místa po celé Jugoslávii, takže se stávalo, že se na obloze objevovaly doslova papírové mraky. Letáky byly zabaleny buď do letákových krabic upevněných lany, nebo do letákových pum, z nichž byly vypuštěny do vzduchu. Na šíření se podílela letadla MC-130, F-16 a B-52. Letoun Combat Talon MC-130H ze 7. letky speciálních operací dopravil do míst určených přes sto milionů letáků, zatímco letadla typu F-16 a B-52 je šířila prostřednictvím letákových pum MK-129.

Letáky byly navrhovány, překládány a tištěny jak na území SRN, tak i ve Spojených státech. Asi polovina z nich byla vyrobena JPOTF v Německu. O místě produkce rozhodovaly určité specifické požadavky, jako byla např. náročnost výroby tiskovin, požadované množství kusů, termín jejich použití. Celkem bylo vytvořeno více než čtyřicet druhů letáků.

Objekty psychologického působení se staly především srbská armáda, policie a srbské polovojenské jednotky v Kosovu, civilní obyvatelstvo na území celé Jugoslávie a rovněž kosovští uprchlíci, kteří se soustředili v utečeneckých táborech v Albánii a Makedonii. Témata se v těchto materiálech lišila podle typu cílové skupiny.

Vůči srbským ozbrojeným silám se obsah letáků zaměřoval na výzvy ke kapitulaci, zastavení vojenských akcí a oslabování bojové morálky. Velitelé i řadoví vojáci byli varováni, že budou potrestáni za případné válečné zločiny, jimiž jsou genocida, využívání „lidských štítů“, znásilňování, vraždy, etnické čistky, loupeže apod. Jména velitelů brigád byla dokonce uvedena na některých těchto letáčích a právě oni byli upozorňováni, že jsou zodpovědní za činy svých podřízených.

Velmi působivým produktem určeným srbským silám byl leták s vyobrazením bojového vrtulníku AH 64 Apache (nebo letounu A-10), jak útočí na srbský tank. Výjev byl doprovázen

jednoduchou výzvou „*Nečekej na mě!*“. Tento leták byl shazován před útoky vrtulníků Apache (či A-10) i po nich a měl ve vědomí srbských vojáků umocňovat smrtelné účinky této zbraně, a tak je přimět k zastavení bojů a dezerci.

Prostřednictvím letáků se také srbským občanům vysvětlovaly důvody vojenské akce NATO. Zdůrazňovalo se, že se jedná o operace namířené pouze proti vojenským cílům a srbským ozbrojeným silám, které páchají násilnosti v Kosovu, a že v žádném případě nebude civilní obyvatelstvo záměrně vystaveno útokům ze strany Aliance.

K tomuto účelu byly také vyrobeny letáky, ve kterých byli občané Jugoslávie upozorňováni, že obvyklé cíle bombardování budou: zařízení jugoslávské armády a policie, letecké základny, velké televizní a rozhlasové stanice, elektrárny, budovy vlády, sklady pohonných hmot, dopravní komunikace, mosty a produktovody. Obyvatelé tak byli podněcováni k tomu, aby opustili tato místa, a pokud tak nemohou učinit, nemají se v době útoku zdržovat u oken, ale mají se ukrýt do sklepení svých domů.

Mnoho letáků zpochybňovalo vládu Slobodana Miloševiče, jeho politické působení vůbec, ale dokonce i jeho osobnost a příslušníky jeho rodiny. Např. v jednom z nich se srbským vojákům oznamovalo, že zatímco oni jsou obětováni pro Miloševičovy zločinné cíle, jeho syn Marko tráví svůj volný čas na své diskotéce v Pozareviči, nebo v rodinné vile u Středozemního moře.

Rozhlasové a televizní vysílání

Úvodní vysílání ve prospěch operace Spojenecká síla bylo zahájeno 1. dubna 1999, týden po prvních leteckých útocích. Program rádia a televize byl nazván „*Spojenecký hlas*“. Jednotlivé příspěvky byly připravovány vojáky ze 6. praporu PSYOP (EUCOM) ve vývojovém středisku ve Fort Braggi. Jakmile byly tyto sekvence pro rozhlas a televizi přeloženy a natočeny, byly elektronicky prostřednictvím zvláštní sítě odeslány do Střediska bojové přípravy v Německu, kde specialisté v oblasti médií a komunikace sestavili jednotlivé části programu v jeden celek a přidali vhodnou populární hudbu všeobecně přijímanou místními obyvateli. Takto vytvořený konečný produkt byl již k dispozici pro denní vysílání ze speciálního letounu EC-130 Commando Solo [7], který operoval nad územím Jugoslávie. Zvuková část televizního vysílání se shodovala s rozhlasovým programem. Obrazová část televizního přenosu se skládala z měnících se výjevů zvěstev páchaných v Kosovu.

Vysílací schéma bylo z počátku koncipováno jako hodinová směs zpráv, hudby a hlavních událostí vztahujících se k pokračujícímu konfliktu. Program zpravidla začínal pětiminutovým úsekem informací ze světa, za nímž následovaly série pravidelných rubrik, oddělených hudebními přestávkami. Zprávy se opakovaly po půl hodině a celé vysílání se provádělo v závislosti na plánu letu EC-130 Commando Solo; obvykle dvakrát až čtyřikrát denně. Na začátku konfliktu vysílání pokrylo celou severní Jugoslávii, včetně Bělehradu. Později byla dráha letu změněna, aby mohl být přenos zabezpečen na území Bělehradu, jižního Srbska a Kosova.

Vysílání se nesoustředilo pouze na zprávy o průběhu konfliktu, ale zaměřilo se rovněž na vyvracení některých informací, které Srbové získávali z domácích sdělovacích prostředků. Za tímto účelem bylo zpracováno několik sérií příspěvků. Program, který se vysílal nejdéle, byl pojmenován „*Velká lež*“. Jeho hlavním cílem bylo přímo vyvracet každodenní propagandu vytvořenou Miloševičovým režimem.

Jiný typ sdělení si všímá porušování lidských práv na území Kosova. Snahou bylo, aby si Srbové uvědomili rozsah a praktické důsledky Miloševičovy politiky, tj. masového zabíjení,

systematického okrádání, násilné evakuace a zkázy. Tyto zprávy vycházely ze stovek případů doložených mezinárodní organizací sledujících lidská práva - Human Rights Watch. Následující příspěvek si všímá tohoto problému:

„Další uprchlíci přicházejí z Kosova a podávají zprávy o brutálním zacházení, které museli snášet od příslušníků srbských sil. Přibližně dvě stě lidí překročilo 25. května albánskou hranici, včetně sto čtyř mužů propuštěných z věznice Smrekovnica v severním Kosovu. V posledních čtyřech dnech bylo propuštěno asi tisíc tři sta vězňů. Podle jejich sdělení každá skupina z těchto bývalých vězňů byla nahrazena skupinou novou. Ještě před odchodem byli údajně donuceni podepsat prázdný list papíru, aniž jim byl vysvětlen důvod tohoto jednání. I další příchozí vyprávěli podobné příběhy o násilí, hladovění a nedostatku vody. Několik starších mužů se pravděpodobně v důsledku dehydratace zhroutilo poté, co překročili albánskou hranici. V době veder museli pěšky ve zbídačeném stavu urazit velmi dlouhou vzdálenost.“

Tento programový oddíl byl později rozšířen o pravidelnou rubriku „Aktuální stav humanitární krize“, jejímž hlavním posláním bylo poskytovat nezbytné informace uprchlíkům např. o humanitární pomoci či o výskytu min.

Součástí hlavního vysílání se stal také blok nazvaný „Reakce na světová média“. Tato část představovala přehled jak pozitivních, tak i negativních redakčních komentářů různých sdělovacích prostředků z celého světa souvisejících s krizí v Kosovu.

Koncem května, kdy bombardování vrcholilo a kdy začaly v Jugoslávii protesty proti válce, rozrostlo se programové schéma na devadesát minut. Začátkem června se začalo vysílat nejen v srbstině, ale i albánštině. Kvůli značnému pracovnímu přetížení pracovníků produkce se délka programu vrátila na původních šedesát minut. Televizní vysílání bylo zastaveno kvůli nedostatku televizních frekvencí.

Po skončení leteckých útoků 10. června 1999 pokračoval letoun *Commando Solo* ve vysílání, protože Severoatlantická aliance neměla jinou možnost, jak informovat obyvatele Kosova o nastávajícím příchodu jednotek KFOR. Rádio Spojenecký hlas tedy kromě obvyklého programu poskytovalo také i zprávy o situaci v Kosovu. Navíc texty rozhlasového vysílání byly znovu využity jako zdroj informací pro kosovské Albánce v uprchlických táborech na území Makedonie a Albánie. Poté, co jednotky KFOR dorazily do Kosova, a situace v oblasti se stabilizovala, bylo vysílání 27. června 1999 definitivně ukončeno.

Psychologické operace ve prospěch úkolového uskupení Shining Hope

Na přelomu měsíce března a dubna 1999 byla rota Bravo 9. praporu PSYOP (Tactical Operational) přidělena k JTF Shining Hope, jehož úkolem bylo pomáhat kosovským uprchlíkům [8]. Posláním příslušníků roty Bravo pak bylo podpořit propagačními akcemi bezproblémový vstup a přijetí jednotek USA v Albánii, Makedonii a Kosovu. K tomuto účelu byla pro JTF Shining Hope navržena loga a symboly, usnadňující snadnou identifikaci ozbrojených sil USA. Nejpopulárnějším symbolem se stala pečeť, reprezentující Spojené státy americké, Albánii a Makedonii, tedy země, které se společně podílely na operacích ve prospěch běženců z Kosova. Toto logo se tisklo na nálepky, trička, baseballové čepice, a dokonce i na hrnky na kávu. Nálepky označující NATO a zvláštní pomoc USA se lepily na balíky humanitární pomoci a také na vozidla, která pracovala pro utečenecké tábory v Albánii.

Příslušníci roty Bravo se 26. dubna přesunuli do Tirany, aby vytvářeli reklamní produkty pro časopisy, noviny, rozhlas a televizi. Účelem této kampaně bylo podporovat spolupráci mezi

uprchlíky a jednotkami USA a NATO v Albánii. Tato propagace se objevovala jak ve státních, tak i soukromých sdělovacích prostředcích a její šíření výrazně usnadnilo kooperaci mezi organizátory pomoci a lidmi v utečeneckých táborech. Bylo také vyrobeno mnoho materiálů, které např. instruovaly běžence o tom, na kterých komunikacích se nalézají střediska zdravotnické pomoci, a jak se bezpečně dostat do táborů. Podobnými akcemi přispěli příslušníci PSYOP k repatriaci utečenců z táborů zpět do Kosova. Kromě toho se v táborech distribuovaly zvláštní noviny, aby jejich čtenáře informovaly o operaci JTF Shining Hope a o událostech z Kosova a z ostatních míst Jugoslávie. Aby forma tiskovin odpovídala standardním novinám, nechyběly ani zprávy ze světa, sportovní události a zábava. Celkem bylo pro utečenecké tábory v Albánii zhotoveno přes čtyřicet tisíc výtisků novin.

Během této operace příslušníci psychologických operací zpracovali čtyřicet šest druhů mediálních produktů, které se distribuovaly po dobu šesti týdnů. Mnoho z nich se zveřejnilo v nejdůležitějších místních sdělovacích prostředcích. Více než tři sta tisíc těchto materiálů bylo vytištěno rozmnožovacími stroji, které pro tento účel byly přiděleny rotě Bravo. Spoluúčast vojáků 9. praporu PSYOP (Tactical Operational) významně přispěla k bezpečnému a rychlému návratu utečenců do jejich domovů v Kosovu.

Závěr

V průběhu sedmdesáti osmi dnů trvající letecké operace bylo shozeno nejméně třikrát více letáků než ve válce v Perském zálivu. Tisíce vojáků Jugoslávské federální armády v Kosovu a civilní obyvatelstvo v celém Srbsku tak byly i díky rozhlasovému a televiznímu vysílání neustále vystaveny psychologickému působení ze strany jednotek PSYOP. Velmi pozitivně byl hodnocen nový koncept ReachBack, který umožňoval, aby hlavní síly PSYOP zůstaly v USA a aby odtud podporovaly menší skupinu PSYOP v Evropě. I přes určité výhrady některých vládních představitelů a mezinárodních médií týkající se způsobu vedení psychologických operací, i přes skutečné chyby, jichž se příslušníci PSYOP během konfliktu dopustili (např. špatná výslovnost srbských hlasatelů, nedostatky v překladech, nesprávné užití gramatiky), byly psychologické operace velením armády Spojených států oceňovány a využívány.

Psychologické operace jsou v současnosti chápány jako integrální součást informační války. V období ozbrojených konfliktů plní PSYOP funkci specifické neletální zbraně, která oslabuje protivníkovu vůli k boji. Psychologické operace bezprostředně nezpůsobují smrt nepřátelských osob, přesto mohou umocňovat efektivitu vojenských operací a současně přispívat k uchování životů osob na obou stranách konfliktu. Tyto aspekty tak zvyšují jejich atraktivitu pro užití v budoucích vojenských střetnutích, neboť obyvatelé západních demokracií jsou velmi citliví nejen na ztráty příslušníků vlastních ozbrojených sil, ale rovněž na oběti na životech obecně. PSYOP jsou pro svou schopnost napomáhat plnit bojové úkoly s minimálními ztrátami často chápány jako výrazný prvek posilující vojenské a diplomatické aktivity, tzv. *combat and diplomatic multiplier*.

Psychologické operace mají rovněž nezastupitelné místo v nebojových operacích, zejména pokud jde o mírové mise pod záštitou OSN nebo Severoatlantické aliance. V řadách Armády České republiky již pracují příslušníci, kteří získali praktické zkušenosti při výkonu psychologických operací v rámci misí SFOR a KFOR.

Poznámky:

- [1] Pro psychologické operace se v anglickém jazyce ustálily dvě zkratky. V dokumentech Severoatlantické aliance a většiny členských zemí se pro ně uvádí termín PSYOPS. Americké ozbrojené síly užívají označení PSYOP.
Zevrubnou charakteristiku psychologických operací lze nalézt ve dvou hlavních dokumentech NATO zabývajících se touto problematikou. Východním materiálem pro PSYOPS je „Koncepce psychologických operací“ (MC 402) z 16. září 1997, který vymezuje základní principy psychologických operací na strategické úrovni. Na něj navazuje Doktrína psychologických operací NATO AJP 3.7 z června 2002, zaměřující se na vedení psychologických operací především na operační úrovni, ale může být aplikována pro PSYOPS na všech ostatních stupních. V obou dokumentech jsou psychologické operace definovány přibližně stejným způsobem: „*Psychologické operace jsou plánované psychologické činnosti prováděné v době míru, krizových situací a ve válce. Jsou zaměřeny na nepřátelské, spojenecké a neutrální cílové skupiny s účelem ovlivnit jejich postoje a chování takovým způsobem, aby bylo dosaženo vytyčených politických a vojenských cílů.*“
Doktrína Armády České republiky z června 2001 uvádí definici psychologických operací v tomto znění: „*Jsou to aktivity, prováděné v míru, během krize a za války, zaměřené na živou sílu protivníka a obyvatelstvo spojenců a neutrálních zemí, k ovlivňování jejich postojů a chování pro dosažení politických a vojenských cílů. Zahrnují strategické, bojové a konsolidační psychologické aktivity k podpoře míru.*“
- [2] Psychologické činnosti k podpoře bojových operací (BPA – Battlefield Psychological Activities) jsou „plánované psychologické činnosti prováděné jako nedílná součást bojových operací. BPA jsou vedeny za účelem vytváření psychologického tlaku na nepřátelské síly a na civilní obyvatelstvo v bojovém prostoru pod kontrolou nepřítele, čímž napomáhají dosažení operačních a taktických cílů“.
- [3] 6. prapor PSYOP (EUCOM) má svou regionální působnost vymezenou pro Evropu, větší část Afriky a země bývalého Sovětského svazu.
- [4] 3. prapor PSYOP (Dissemination) připravuje a vyrábí jednotlivé mediální produkty. K tomuto účelu disponuje typografickými, rádiovými a televizními prostředky. 9. prapor PSYOP (Tactical Operational) zabezpečuje použití některých speciálních prostředků, např. mobilních rozhlasových zařízení, vrtulníků a vozidel. Jeho jednotlivé roty podporují prapory s regionálním určením.
- [5] Jednalo se o 1. prapor PSYOP (SOUTHCOM – jižní velitelství ozbrojených sil USA), který je orientován na oblast zemí Střední a Jižní Ameriky, 8. prapor PSYOP (CENTCOM – střední velitelství OS USA), zaměřený na oblast severovýchodní Afriky, Blízkého a Středního východu a prapor bez číselného označení (PACOM – pacifické velitelství OS USA), operující v tichomořské zóně.
- [6] Philip M. Taylor ve své stati „Psychological Operations in the 1990s“ na s. 166 uvádí, že během kosovské krize bylo shozeno 120 miliónů letáků.
- [7] *Commando Solo* je speciálně upravený letoun C-130 Hercules určený k rozhlasovému a televiznímu vysílání v rámci psychologických operací. Je vybaven výkonnými vysílači, které mohou pracovat ve standardních civilních kmitočtových pásmech AM, FM, HF, TV a na vyčleněných vojenských frekvencích. Letadlo je schopno vysílat v kmitočtovém rozsahu 450 KHz až 1000 MHz ve výstupním výkonu až 10 kilowattů v pásmech MF, HF a televizních frekvencích. Jeho zařízení může generovat výkon jednoho kilowattu v pásmu VHF. *Commando Solo* je vybaven kazetovými a kotoučovými magnetofony, videorekordéry VHS a U-Matic (NTSC, PAL, SECAM).
- [8] Tento typ operací je v dokumentech MC 402 a AJP 3.7 nazýván jako psychologické konsolidační činnosti (PCA – Psychological Consolidation Activities), jež jsou definovány jako „*plánované psychologické činnosti prováděné v době míru, krizových situací a ve válce zaměřené na civilní obyvatelstvo nacházející se v oblastech pod kontrolou vlastních sil. Cílem PCA je získat místní obyvatele ke spolupráci tak, aby bylo možné dosáhnout vojenských cílů a operační volnosti velitelů.*“

Literatura:

- AJP 3.7. *NATO Psychological Operations Doctrine*. Brussels: NATO Headquarters, June 2002.
- Doktrína Armády České republiky [disk]. Praha: Ministerstvo obrany, sekce perspektivního plánování, červen 2001. 70 s.
- MC 402. *NATO Psychological Operations (PSYOPS) Policy*. Brussels: NATO Headquarters, 16 September 1997.
- Psychological Operations Support to Operation Allied Force*. Fort Bragg, North Carolina: 4th Psychological Operations Group (Airborne), 1999. 17 p.
- SEIGLE, G. Alliance Plays the Psychological Game into Yugoslav Airspace. *Jane's Defence Weekly*. 1999, vol. 31, no. 17, p. 5.
- TAYLOR, MP. Psychological Operations in the 1990s. *The Journal of Conflict Studies*. Fall 1999, vol. 19, no. 2, p. 163-167.